

De Biesbosch, bakermat van de Hollandse Waterstaat en het Nederlandse watermanagement

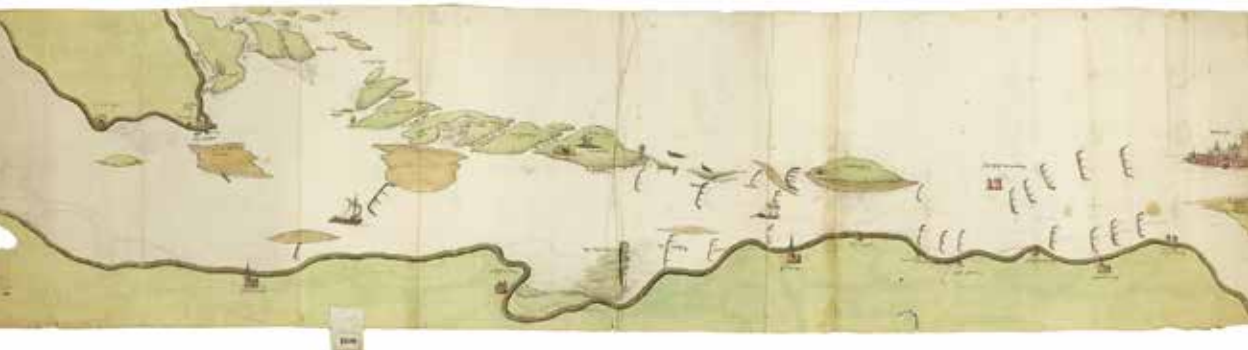
Na de Sint-Elisabethsvloed van 1421 ontstond de Biesbosch. In dit artikel wordt geschetst hoe belangrijk de Biesboschdelta in de loop der eeuwen is geweest als voorraadschuur van eindeloos veel rijshout en als bakermat van de bedrijfstak van baggeraars en waterbouwers.

Oome Jan

Pieter Jansz. De Witt (1593-1642) was een Amsterdamse koopman die zijn schaapjes behoorlijk op het droge had. Hij woonde op het eind van zijn leven aan de Herengracht 134, bezat de buitenplaats Rosenburgh nabij Leiden en in zijn vrije tijd hield en investeerde hij in kunst. Zo schijnt hij in het bezit te zijn geweest van de *Kruisiging van Sint Andreas* van Michelangelo Merisi Caravaggio. De Witt koesterde bovendien zijn familiegeschiedenis, overgeleverd door Jan

Oom Janszn, de broer van zijn grootmoeder van moederskant.¹ Zoals menige genealogie bevat de familiegeschiedenis aardige anekdotes. Bijvoorbeeld dat de vader van deze Jan Oom Janszn stokvisverkoper was en zijn grootvader van moederskant Ouwe Dirck Claeszn Cillemoer niet alleen burgemeester en regeerder was van Amsterdam maar ook 'de rijkste vreijer' van die stad. Interessanter is echter hoe de familie in Amsterdam en omstreken terecht kwam. Zijn overgrootvader van vaderskant, Oome Jan, kwam 'uyt

Afb. 1 Kaart van de opkomende gronden en visserijen in het noorden van de Zuid-Hollandse Waard. Ongedateerd. (Nationaal Archief, Den Haag)

het verdroncken lant buyten Dordt' en vestigde zich in Waterland. Zijn grootvader, woonachtig in Purmerend, handelde in paling. Welk beroep Oome Jan of Jan Oom, uitoefende in de Grote Waard, vermeldt de genealogie niet. Wel dat hij van de nood een deugd maakte. Angst voor het water had hij na de verschrikkelijke stormvloed van 1421 niet gekregen: hij emigreerde ('begaf hem met een mars te gaen') naar een stukje Holland dat minstens even gevaarlijk was. Het was een verstandig besluit. De grote bloeitijd van Dordrecht was wel voorbij. In Amsterdam en omstreken lag de toekomst.

Paradijs

Het was me de gebeurtenis wel, die Sint-Elisabethsvloed van 18 en 19 november 1421. De Grote of Zuid-Hollandse Waard overstroomde: de kracht van de rivieren en zee kwam samen. Die krachten versterkten elkaar in de jaren die volgden. Na de Watersnoodramp van 1953 werd onderzocht hoe de Randstad ten onder had kunnen zijn gegaan als de omstandigheden net ietsje erger zouden zijn geweest en het niet was gelukt enkele doorbraken van de dijken van de Hollandse IJssel te dichten. De conclusie loog er niet om: de ravage zou zo groot zijn dat de Randstad dan voor een deel als verloren kon worden beschouwd. En juist dat gebeurde in 1421.

De Grote Waard vormde het hart van het toenmalige Holland. Dordrecht was Hollands belangrijkste stad en het achterland bijzonder welvarend. Tussen de rivieren lag een verstedelijkt gebied, waar landbouw, handel en nijverheid floreerden.

Waterstaatkundig leek men het goed voor elkaar te hebben. De Grote Waard behoorde tot de eerste drie streekwaterschappen van Nederland. Organisatorisch zat het op papier wel snor. In het gebied kwamen al in de 13de eeuw de eerste 'deltawerken' tot stand: door het leggen van een dam in de Maas bij Heusden werd de rivier noordwaarts afgeleid. Ook de aftakking van de Alm was afgedamd. Drie dammen in het noorden en westen van de Grote Waard (Werkendam,

Dubbeldam, Maasdam) maakten de dijkkring compleet.

Weggevaagd

Het is bekend: de ramp van 1421 was niet alleen een natuurverschijnsel. Er was een zware stormvloed, de rivierafvoer was waarschijnlijk zeer hoog (het slechtste scenario, waarvan we in 1953 gevrijwaard bleven), maar het was vooral ons eigen handelen dat dit land zo kwetsbaar maakte.

De belangrijkste oorzaak van de ramp van 1421 was economisch gewin (in de 15de eeuw het darinkdelven, veensteken en de landontginning). En zoals bij vele rampen in en buiten Nederland viel veel terug te voeren op factoren als bestuurlijke kortzichtigheid, gebrek aan bestuurlijke slagkracht, onderling geruzie, gebrek aan saamhorigheidsgevoel en het eigenbelang laten prevaleren boven het groepsbelang.

Er was niets nieuws onder de zon. In het noorden van het land had de zee enkele eeuwen eerder ook hele dorpen weggevaagd. Het ontgonnen veenland veranderde toen in de woeste Zuiderzee. In 1421 had het er alle schijn van dat rondom Dordrecht hetzelfde stond te gebeuren. De zee en de rivieren kregen geleidelijk vat op het land dat eens de Grote Waard was geweest. Vooral in het westelijk deel was de schade aan het land en goederen groot. Pogingen om nog wat te redden liepen jarenlang op niets uit.

De Grote Waard kon behouden zijn gebleven als er in 1421 direct kordaat was opgetreden. Dat gebeurde niet. De oostkant van de Grote Waard kon weliswaar weer snel bedijkt worden, in het grootste deel viel het niet mee en ontstonden grote, diepe, sterke, ontembare stromingen. Het moet een waar schrikbeeld zijn geweest. Herstelpogingen mislukten; na vele jaren werd de strijd maar opgegeven en ontstond een desolate aanblik die in geen enkel opzicht meer overeenkwam met het door de Meester van de Heilige Elisabeth-Panelen geromantiseerde landschap. Natuurlijk heeft de schilder dit alles zelf ook kunnen aanschouwen. In welke richting je vanaf de stadsoevers van Dordrecht, dat na 1421

op een eilandje lag, ook keek, overal zag je een enorme, vaak wat onstuimige watervlakte. Als hij opdracht had gekregen de situatie zeventig jaar na dato te schilderen, had hij een Hollands Pompeï vastgelegd. Geen paradijs, maar een macaber landschap. Op tal van plekken kon je nog restanten van dorpen en kastelen zien liggen. Een Napolitaan die in 1514 het gebied bezocht, schreef dat de kerktorens als grafmonumenten boven het water uitstaken.²

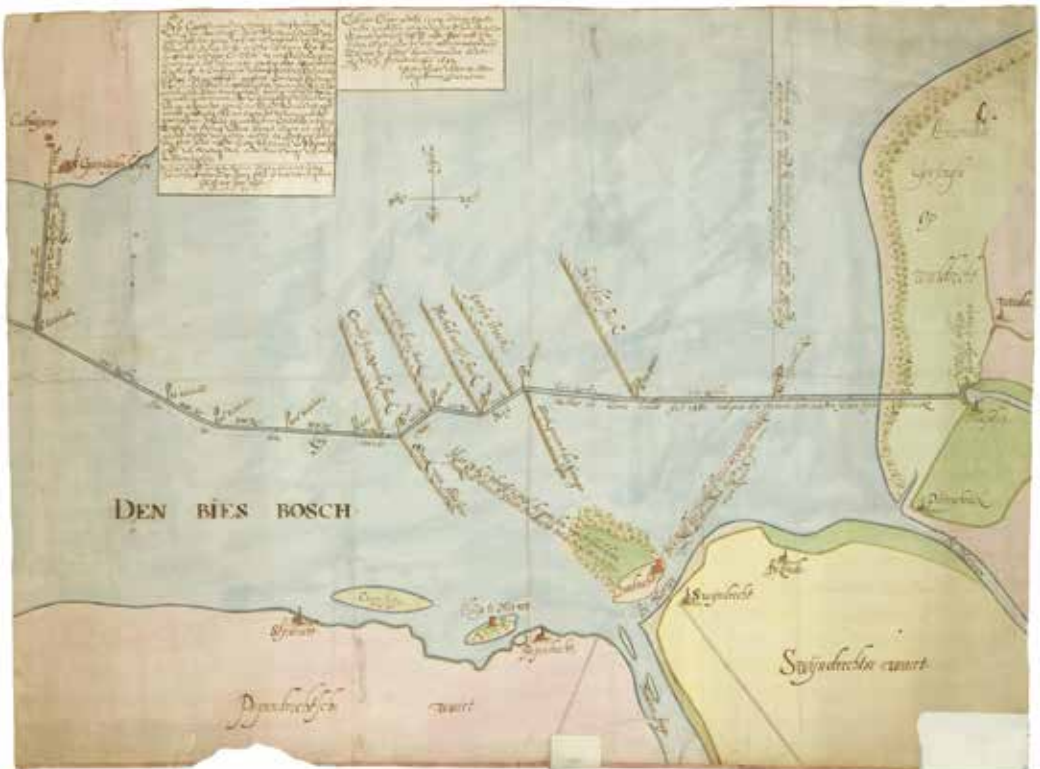
Bedijkingen

Petra van Dam noemt Oome Jan in haar inaugurele rede een 'rampvluchteling'.³ Het is echter niet duidelijk of Oome Jan direct na 1421 naar Waterland verhuisde of pas vele jaren later toen het herwinnen van het land een onmogelijke opgave bleek. Misschien beschouwde hij zichzelf allesbehalve een vluchteling. De term 'vluchte-

ling' duidt immers op iemand die onheil overkomt waar hij machteloos tegenover staat, waarna hij veelal halsoverkop in andere oorden een goed heenkomen probeert te vinden. Oome Jan was niet iemand om medelijden mee te hebben. Mogelijk bezat hij zelfs viswater in de verdronken Grote Waard en was dat de reden dat zijn nazaten rijk werden door de lucratieve vishandel.

Hoe het ook zij, voor oud-bewoners van de Grote Waard was er weinig reden om bij de pakken neer te gaan zitten. Het land was weliswaar overstroomd, in de buurt deden zich tal van mogelijkheden voor om een nieuw en beter bestaan op te bouwen, zoals in de visserij. Juist aan de zeezijde van de oorspronkelijke westelijke zeedijk (Keizersdijk geheten) deden zich volop andere mogelijkheden voor. Al in 1423 ontvouwde Jacob van Gaasbeek, heer van Strijen en Putten, een bedijkingsplan. Anderen volgden in zijn voetspoor.

Afb. 2 Kaart van de kop van den ouden Wiel, Breedweer van Floris van den Tempel, Jongejanswaard, Bijland, Colsterweer, Aart-Eloyenbosch en Engelbrechtsplekken. Ongedateerd. (Nationaal Archief, Den Haag)

De Sint Anthoniepolder was het enige stukje land dat in 1421 niet was overstroomd. Het in 1358 bedijkte poldertje vormde met het restant van de oude dijk een goede uitvalsbasis om de gorzen in te dijken, die al vóór 1421 rijp voor inpoldering waren. In 1436 was het Oudeland van Strijen ingepolderd, een jaar later de polder Oud-Heinenoord, drie jaar later de polder Munikenland van Westmaas, vaak puike en rijke grond waarop het goed boeren was. Het Zuid-Hollandse eiland de Hoekse Waard ontstond en dijde schil voor schil met honderden hectares uit.

Op andere Zuid-Hollandse eilanden en aan de Noord-Brabantse kant was het niet anders: er heerste een gigantische bedijkingsactiviteit. In de 16de en 17de eeuw ging dat in een nog sneller tempo voort. Het landaanwinnen werd een kunst op zich. Een man als Andries Vierlingh, afkomstig uit Steenberghe, was daar een meester in. Op zijn beurt zal ook hij goede leermeesters uit de streek hebben gehad. Dat af en toe

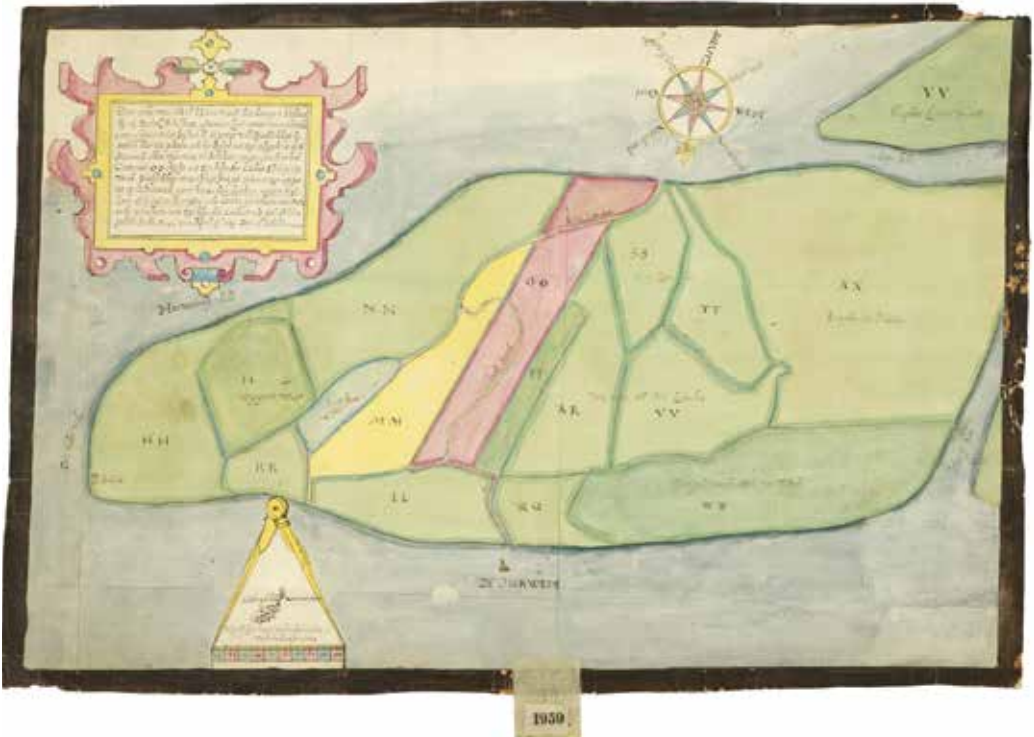
een stormvloed het werk weer te niet deed, lag ook niet aan de bedijkingskunst maar opnieuw aan slecht beheer en onderhoud, vaak door een gebrek aan organisatie, zo foeterde hij in zijn geschrift voortdurend.⁴

In kaart gebracht

De Heilige Elisabeth-panels vormen niet alleen een mooi altaarstuk, de panelen worden ook beschouwd als een van de oudste kaarten van Nederland. De onbekende meester deed dat zo voortreffelijk dat het door Koeman als de mooiste Middeleeuwse kaart van Nederland wordt beschouwd.⁵ Het paneel vormt de basis van een mooie collectie vroege kaarten waaruit blijkt hoe snel de Nederlandse cartografische vaardigheden zich ontwikkelden.⁶

Een van de achterliggende redenen van het karteren van het gebied was de vraag wie de visrechten bezat van het verdronken land, geen onbelangrijke vraag als je weet dat de visse-

Afb. 3 Nicolaas Cruquius, David Coster en Claas Kondet, 1729. Kaart van de Merwede van Gorinchem tot Dordrecht, met Biesbosch en Eiland van Dordrecht. (Nationaal Archief, Den Haag)

rij grondeigenaren als het Karthuizer klooster meer verdienden aan de vangst van eigen vis en verpachten van visstekken dan aan het zelf verbouwen en verpachten van het vroegere land. Ook deze kaarten, die langzamerhand aan betrouwbaarheid wonnen, zijn nog prachtige landschapsportretten. De Biesbosch komt erin tot leven, zo mooi zijn de ruigten, de aanwassen en opkomende gronden weergegeven.

Wat zakelijker zijn de kaarten van het nieuwe land. De passer en/of andere landmeetkundige symbolen moesten de opdrachtgevers en waarschijnlijk ook de conflicterende partijen ervan overtuigen dat de landmeters hun vak verstonden en zij de gebieden zo betrouwbaar mogelijk probeerden op te meten en weer te geven.

De bekendste, een van haast onovertroffen schoonheid, is de kaart van Pieter Sluyter uit 1560, gemaakt op basis van de resultaten van het onderzoek van de Commissie op de Verdrinken Waard van Zuid-Holland die in 1516 door de graaf van Holland, Karel V, was ingesteld. De commissie was een civiel tribunaal van het verdrinken land. Conflicten over eigendom en grenzen werden uitgevochten.

Cruquius

Een hoogtepunt vormt de kaart van Nicolaas Cruquius uit 1731. Alle kennis is daarin samengebond. Het is veel meer dan een kaart, het is de weergave van een onderzoek van vierhonderd werkdagen die ook de vordering aangaf in de kennis van de rivierkunde. Cruquius toont zich niet alleen zeer goed cartograaf, maar ook wetenschapper en waterbouwkundige. Hoe mooi ook, de kaart is zeker niet voor de sier gemaakt. De kaart geeft een waterstaatkundig probleem weer en probeert de materie te doorgronden. Cruquius wilde de problematiek in samenhang bestuderen. Alleen door gedegen kennis konden plannen voor verbetering van de situatie worden gemaakt.

Cruquius' kaart toont een bijzondere momentopname van een gebied in verandering. Ruim driehonderd jaar na de Sint-Elisabeths-

vloed lag Dordrecht niet meer op een klein eilandje; zuidelijk van de stad was polder voor polder het land bedijkt, waardoor Dordrecht weer over agrarisch achterland beschikte, al was het lang niet zoveel als voor 1421.

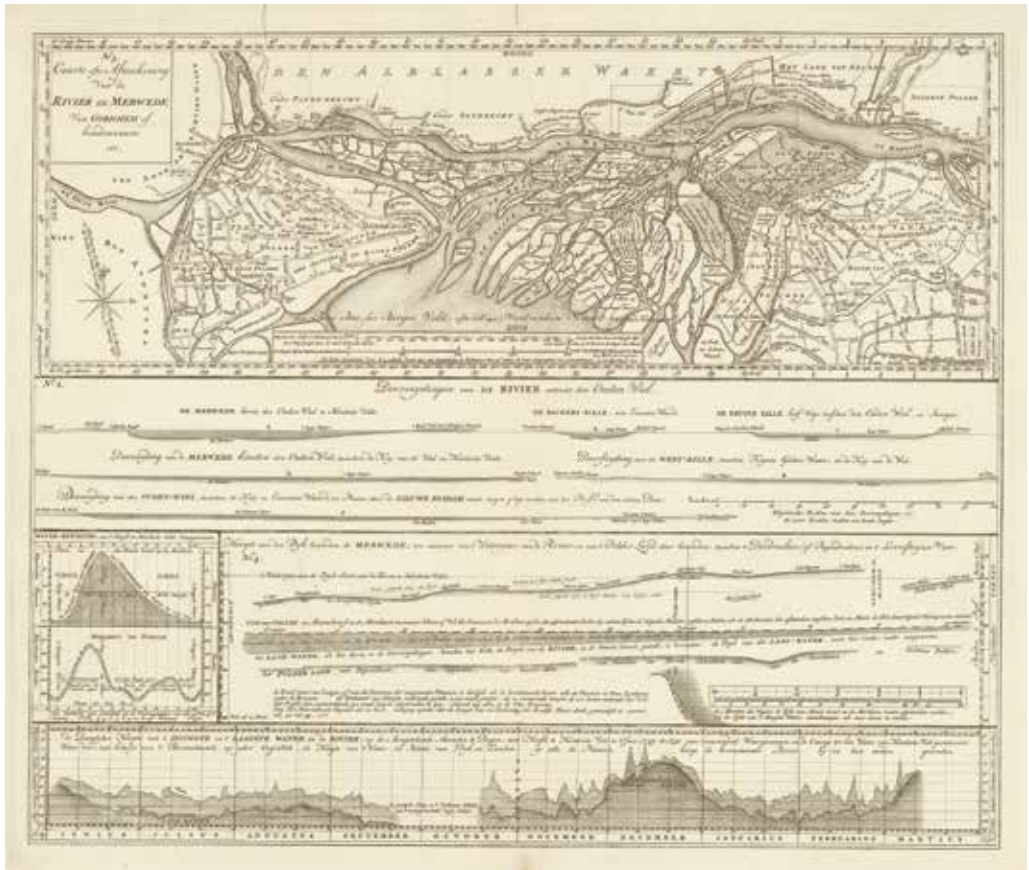
Het noordoostelijk deel van de Biesbosch was niet ingepolderd maar wel geleidelijk aan verland. Weer speelde de mens hierbij een belangrijke rol. Het bedijken van de oorspronkelijke Grote Waard was weliswaar mislukt, de kunst van het verlanden verstond men maar al te goed. Het was 'bouwen met de natuur' avant la lettre. Met behulp van het planten van biez en bijvoorbeeld, kon het verlandingsproces worden versneld. Tegenwoordig komen onderzoekers er opnieuw achter dat je zo de vorming van gorzen en kwelders kunt stimuleren en een gebied minder kwetsbaar maakt voor overstromingen, in de 15de eeuw was dat al bekend. In de Biesbosch is dat op ruime schaal toegepast, waarschijnlijk eerst aan de oostkant van Dordrecht aan de zuidelijke oever van de Merwede.

Aanvankelijk was men nog niet zo actief met landwinning. Er ontstonden in de Biesbosch niet zozeer aanwassen maar opwassen, eilanden dus, die 'seer sandich en mitte redenen voorschreven niet bequaem om bedijkt te worden', aldus controleurs in 1636.⁷

In het begin van de 18de eeuw veranderde dat en het gevaar van rivieroverstromingen had hier alles mee te maken. Pogingen om de killen door dammen van de Biesbosch af te dammen en zo meer water door de Beneden Merwede te laten stromen, stimuleerden het verlandingsproces. Toen werd het gemakkelijker om de aan- en opwassen met biez en te beplanten en er vervolgens griend van te maken.⁸ De vraag naar griendhout nam door verhoogde waterbouwkundige activiteiten toe, waardoor het ook lucratiever werd de kweek van rijshout ter hand te nemen.

Hollands Rijshout

De Biesbosch was de plek van de griendcultuur bij uitstek. Het Hollandse Rijshout⁹ kreeg al gauw zo'n reputatie dat het tot ver buiten Nederland

Afb. 4 Pieter Floris van der Sallem, kopie naar een origineel uit 1638 van C. van Innevelt. februari 1642. Beschrijving Kaart van de limieten der visserijen in den Zuidhollandsche waard. (Nationaal Archief, Den Haag)

werd uitgevoerd, tot China en Amerika toe.¹⁰ De betekenis van rijnshout kan dan ook niet genoeg benadrukt worden: Nederland heeft er zijn voortbestaan aan te danken. Dijken hadden nooit gedicht kunnen worden en zeeeringen zouden nooit tegen de golven bestand zijn geweest zonder *zinkstukken*, *baardwerk* en *krammatten*. Het wordt hoog tijd een ode te brengen aan het zinkstuk, Hollands vakmanschap van de eerste orde. Niet alleen het maken ervan was vakmanschap, ook het zinken van zinkstukken en vlechten van de pakwerken. Mensen woonachtig rondom de Biesbosch en vooral in plaatsen als Sliedrecht en Werkendam raakten daarin zeer bedreven.

Mensen die onder erbarmelijke omstandigheden in weer en wind in de grienden werkten;

de zinkbazen en zijn mannen die in nauwelijks minder zware omstandigheden eerst de fundering van de dijk maakten en daarop de dijk opwierpen. Ze werden wel de 'namelozen' genoemd. In het begin van de jaren dertig bracht Gerard Rutten in zijn film *Dood water*¹¹ een prachtig eerbetoon aan deze noeste werkers. De boodschap lag er dik bovenop: dit zijn de echte Hollandse helden, de jongens van stavast.

Rivierbederf

In de 17de eeuw kampte het land al regelmatig met grote rivieroverstromingen. In de 18de eeuw leek het probleem almaar groter te worden. Als de Noorder Lekdijk brak, liep het hart van Holland gevaar. In 1726 deed zich zo'n penibele situ-

atie voor. De afvoer van de rivieren raakte danig verstopt. Een aanzienlijk deel van het rivierengebied overstroomde. De Staten van Holland beschouwden de toestand als dermate ernstig dat ze besloten zich meer met het waterstaatsbestuur over de grote rivieren te bemoeien. Dat was ook de achtergrond van de Cruquius-kaart. De killen van de Biesbosch staan daarop duidelijk centraal. Niet zozeer hoge afvoeren waren het probleem, maar de enorme ijssdammen die ontstonden als er na een periode van strenge vorst de dooi intrad. Het ijs kwam vast te zitten op de zandplaten en ondiepten in de rivier en stapelde zich daarop. De goede afstroom van het rivierwater werd zo belemmerd. De killen van de Biesbosch en de ondiepten in de Benedenrivieren vormden beruchte drempels. Economisch gezien was deze situatie ook bijzonder ongunstig. De rivier werd steeds slechter bevaarbaar en dat kwam de positie van Nederland als handelsnatie niet ten goede.

De Cruquiuskaart is een mooi voorbeeld hoe de deskundigen greep probeerden te krijgen op het ingewikkelde stromingsgedrag (de hydraulica) van de delta. Het plan van Cruquius was er een in een lange reeks. Wat de kaart goed toont is hoe belangrijk het is eerst voldoende kennis te vergaren, want daar ontbrak het aan. De strijd tegen wat werd genoemd het ‘rivierbederf’ was ook lang en heftig. Waterbouwers verschilden eeuwenlang sterk van mening en nog steeds leeft de discussie op. Wat is nu de beste strategie: afleiden of opruimen? Pas na vele rampen werd het geschil beslecht, waarna een enorme operatie volgde: het hele riviersysteem werd aangepakt.

De – overigens goed gefundeerde – keuze viel op opruiming. De oplossing was niet het verhogen van de dijken, maar een aantal andere maatregelen. Kort gezegd:

- 1 Normalisatie (regelmatig maken) van rivierbeddingen door aanleg van kribben en het verwijderen van obstakels;
- 2 Handhaving van een goede waterverdeling;

- 3 Scheiding van Maas en Waal;
- 4 Verbetering van de stromen bij het naderen van de zee.

De Biesbosch was de plek waar heel wat ingrepen verwezenlijkt moesten worden. Zo werd een van de killen verbreed en verdiept om de Nieuwe Merwede te vormen; andere killen werden afgesloten. De Maas kreeg zeshonderd jaar nadat deze rivier bij Heusden was afgedamd weer een eigen monding, de Bergse Maas. Het graven van de Nieuwe Waterweg was een andere maatregel die werd getroffen. Deze aanpak tegen het rivierbederf, waardoor zowel de rivieren als de Biesbosch een metamorfose onderging, werkte uitstekend: sinds 1861 deed zich in het rivierengebied geen overstroming meer voor.¹²

Aannemerij

Vanaf 1860 ging Nederland in een ongekend tempo op de schop. De investeringen in waterstaat en infrastructuur behaalden recordhoogten. Er werd reuzenarbeid verricht.¹³ Er kwamen nieuwe waterwegen naar zee, nieuwe havens, betere achterlandverbindingen en verbindingskanalen, een spoorwegnetwerk waarbij de rivieren werden overbrugd, nieuwe bedijkingen, ontginningen van woeste grond en niet te vergeten de rivierverbeteringen. Na een aarzelend begin gingen ook enkele baggeraars rondom de Biesbosch met deze stroom mee.

Eerst verschenen er nog Rijksstoombaggermolens bij de aanleg van de Nieuwe Merwede. Engelse aannemers kwamen met hun personeel de Noordzee overgevaren om het Noordzeekanaal te graven. Mensen als Adriaan Volker, Janus Bos, Arie van Hattum en andere rondom de Biesbosch gevestigde aannemertjes moeten het als een vernedering hebben ondergaan. Ze gingen echter niet bij de pakken neerzitten. Integendeel, ze beseften dat er een enorme kans lag om aan te tonen waartoe de Nederlandse aannemerij in staat was. Ze gingen zelf investeren in stoombaggermolens en dat werd een gigantisch succes. Zij ontwikkelden zich tot grote expansieve en innovatieve ondernemingen. Bij de

grote werken van de 19de eeuw raakten ze weldra nauw betrokken. Dankzij de ontwikkeling van de aannemerij konden in de 20ste eeuw dromen zoals de afsluiting van de Zuiderzee en de Deltawerken werkelijkheid worden.¹⁴ Boskalis, Van Oord, VolkerWessels, BAM: ze danken hun bestaan in belangrijke mate aan de Biesbosch.

Oprukkende zee

De schaalvergroting in de scheepvaart vereiste een steeds diepere en bredere Waterweg en het havenareaal ging ten koste van het land. Dat de zee het land steeds dieper indrong viel af te lezen aan de oprukkende zoutgrens: die verlegde zich voor 1940 vele kilometers landinwaarts. Minister Cornelis Lely maakte zich hierover al grote zorgen en liet een commissie de gevolgen van aanleg en verbreding en verdieping onderzoeken. De stormvloed van 1916 trof vooral het Zuiderzeegebied, maar in Rotterdam en omgeving kwam de vloed ook heel hoog en was de toestand penibel. Of dat kwam door de verbetering van de Nieuwe Waterweg was een vraagstuk dat voor

deze commissie te ingewikkeld bleek te zijn.

Voor minstens één ingenieur was de materie niet te ingewikkeld: Johan van Veen. In 1929 kwam hij in dienst van Rijkswaterstaat en verhuisde naar Dordrecht. Daar ontfermde hij zich over de studiedienst van de directie Benedenrivieren van Rijkswaterstaat. In Dordrecht kwam Van Veen er algauw achter dat de Nieuwe Waterweg wel degelijk een groot probleem vormde en dat je niet ongestraft zonder kennis van zaken aan een delta kunt sleutelen. Als geen andere besepte hij dat Nederland op een tijdbom leefde. Hij noemde het beestje zelfs bij naam: een nieuwe Sint-Elisabethsvloed kon volgens hem elk moment plaatsvinden.

Johan van Veen was behalve een briljant en grillig wetenschapper, ook een groot natuurliehebber die niets liever deed dan door de Biesbosch en de biezen struinen. Toen hij in Dordrecht woonde, werd als werkgelegenheidsproject een groot deel van de Zuid-Hollandse Biesbosch ingepolderd. Er lagen serieuze plannen klaar om de Biesbosch ruim vijfhonderd jaar na de ramp

Afb. 5 Opruiming van den Aalburgschen Dijk in het kader van de scheiding van Maas en Waal, de aanleg van de Bergse Maas, 24 mei 1904. Bestek nr. 217, dienst 1903, 1905. Foto: Arnaud Pistor & Zoon. (Rijksmuseum, Amsterdam)

opnieuw geheel te bedijken en nog verder in te polderen. Johan van Veen beseftte dat dit niet alleen voor Dordrecht maar voor heel Holland desastreuze gevolgen kon hebben. Door zijn onderzoeken aan de rand van de Biesbosch, waaronder ook de ingewikkelde problematiek van het Hellegat, kreeg hij greep op de materie. Zijn Deltaplannen kregen vorm, om te beginnen in Dordrecht.¹⁵ Het was aan hem te danken dat na de Watersnoodramp van 1953 het Deltaplan zo snel ter tafel kwam en kon worden uitgevoerd.

Ruimtelijke kwaliteit

Door de uitvoering van het Deltaplan veranderde het karakter van de Biesbosch opnieuw. De afsluiting van het Haringvliet beïnvloedde in sterke mate de eb- en vloedbeweging die van de Biesbosch zo'n belangrijk zoetwatergetijdengebied maakte. Het getijdenverschil liep terug van 2 meter tot 30 centimeter.

Het Deltaplan, dat een paar jaar na de ramp ten uitvoer kwam, viel samen met de Wederopbouw van Nederland. De ethische en ook techni-

sche opdracht van het Deltaplan kwam overeen met de grondgedachten van de Wederopbouw: afrekenen met de oude wereld stond centraal en de nieuwe wereld moest technisch vernuft, daadkracht en robuuste zekerheid uitstralen. Er bestond oog voor ruimtelijke kwaliteit: Het deltalandschap moest een ruim en open landschap blijven en goede voorzieningen bieden voor de recreant. Maar achteraf gezien liepen de ingenieurs van Rijkswaterstaat toch iets te veel als een olifant door de porseleinkast met te weinig oog voor de natuur. De kentering kwam in 1976 met het besluit de Oosterschelde niet af te dammen maar af te sluiten met een stormvloedkering. Menigeen leek toen wel doordrongen van de noodzaak van een integrale benadering van het waterbeleid.¹⁶

Ruimte voor de rivier

De vraag 'Kunnen we wat we willen?' is tegenwoordig veranderd in 'Willen we wat we kunnen?' Ook daar is de Biesbosch een exponent van. Hoe succesvol de aanpak van de rivieren in

Afb. 6 De Nieuwe rivier en het Heusdensch kanaal, 18 juni 1904. Bestek nr. 217, dienst 1903, 1905, Foto: Arnaud Pistor & Zoon. (Rijksmuseum, Amsterdam)

de tweede helft van de 19de eeuw ook was geweest, eind 20ste eeuw, een tijd dat ijsgang op de rivieren zich nauwelijks meer voordeed, werd de draad van de discussie van voor 1850 weer opgepakt. Zouden we de pieken in de rivierafvoer niet veel beter kunnen opvangen door zijdelingse afleidingen, overlaten en retentiebekkens? De bijna-overstromingen van 1993 en 1995, waarbij ook een stad als Dordrecht gevaar liep, drukten de Nederlanders weer met de neus op de feiten: met de rivieren viel niet te spotten. Deze discussie werd uiteindelijk beslecht in de Planologische Kernbeslissing *Ruimte voor de rivier*.

Wat in het Deltabeleid tot voor kort niet mogelijk was, was wel een belangrijke pijler voor het rivierenbeleid: ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke adaptatie als onlosmakelijke onderdelen van het watermanagement. Het was ook het uitgangspunt voor *Ruimte voor de rivier* dat in 2006 van start ging. Het 19de-eeuwse vraagstuk 'Afliden of opruimen' heeft daar een hedendaagse variant gekregen: we doen het gewoon allebei, dus 'afleiden' en 'opruimen'.

Op vierendertig plekken moest de rivier ruimte krijgen op een wijze dat bij hoge afvoeren de waterstanden lager zouden zijn. Natuurlijk kwam ook de Biesbosch weer in beeld. Het deelproject de Noordwaard – het noordelijk deel van de Biesbosch – vormde van het totaalproject een van de hoogtepunten. Binnen de marges van de veiligheid is de Biesbosch weer kunstmatig verwilderd om piekafvoeren te kunnen opnemen.

De Noordwaard

Op de 16de-, 17de- en 18de-eeuwse kaarten is de zuidelijke oever van de Beneden Merwede als een ketting van eilandjes te zien, doorsneden door geulen. Ze geven de lange strijd weer van de mens tegen de machtige rivier. Soms leek het te lukken de geulen af te dammen, totdat sterke stromen de dammen weer wegsloegen. De balans vinden in dit grillige patroon van dijken en kreken ligt ook ten grondslag aan het ruimte-

lijke ontwerp van het ontpolderingsplan van de Noordwaard.

Op de argeloze bezoeker werkt het resultaat wat vervreemdend. Overal zie je bruggen en andere hoogstandjes van civiele techniek, terwijl je eigenlijk verwachtte een natuurgebied van de eerste orde te betreden. Hoezo nieuwe wildernis? Toch geldt de Noordwaard als een schoolvoorbeeld van ruimtelijke adaptatie. Wat daar is gerealiseerd moet inspiratiebron zijn voor andere gebieden in binnen- en buitenland.

Bestaande dijken zijn verlaagd, gedempte kreken uitgediept en nieuwe kreken uitgegraven. Statistisch gezien is er een kans van een keer in de honderd jaar dat bij extreem hoog water de Noordwaard in werking wordt gezet om andere gebieden te sparen. Eens in de tweeduizend jaar zal de hele Noordwaard overstromen. Gebouwen die er nog staan van voor de ingreep lopen dan een kans ongeveer een meter onder water te staan. De nieuwe woningen op terpen zijn voor het water onbereikbaar. Dit alles op basis van de huidige zeespiegelstand. Als die sterk stijgt, zal dat ook consequenties voor de rivieren en de Biesbosch hebben.

Slot

Niemand weet precies wat de toekomst ons gaat brengen. Gaat de zeespiegelstijging in een versneld tempo voort? Zal dit bijzondere gebied, dat zoveel raakvlakken heeft met de algemene waterstaatsgeschiedenis van Nederland, dit putje van Nederland waar invloed van rivier en zee samenkomen, zich in de komende zeshonderd jaar kunnen handhaven? Of gaat het op den duur opnieuw ten onder? Nu al worden strategieën uitgedacht voor het Nederland van na 2050. Gaan we ons terugtrekken of kiezen we als vanouds voor beschermen en het offensief?

Er valt nog weinig over te zeggen. Niemand weet in welke mate de klimaatverandering doorzet en zo ja hoe hoog de zeespiegel komt en hoe snel dat gaat. Dat hangt mede af van ons eigen gedrag.